

מידות רעות, ולא בדיקות אלא בגסות, והן שולטות עליו? והרי כשרואים שהכעס שולט על מישהו יש לראותו ממש כעובד עבודה זרה, כי הוא כל כך זר להכל עד שהוא קרוב מאד לעבודה 'זרה'... (מתוך עלי שור ח"ב עמ' פב. עע"ש בענין זה בעמ' רמח, תקח).

'בדבר שאלת מעלת כבודו בבית הכנסת אשר עד עתה ישבו הנשים למעלה ורוצות מחדש לישב למטה בהפסק מחיצה כשיעור בינן להאנשים, אם שפיר דמי או שיש איזה קפידא בזה לדינא; – הנכון לעניות דעתי דאף שמותרין לעשות בית הכנסת אשר ישיבת הנשים יהיה גם כן למטה בשהו להאנשים, בהפסק מחיצה שגבוהה י"ח טפחים, אבל ודאי כשהנשים יושבות למעלה עדיף, דזה מפורש בגמרא סוכה דף נ"א שאי אפשר לבא בזה לידי קלות ראש... ולכן אף שודאי אין לאסור כדלעיל, מכל מקום כיון שיש בבית הכנסת מקום למעלה לכל הנשים שרוצות להיות בביהכ"נ, וכן נהגו עד עתה, אין לשנות שישבו מהיום למטה אף בהפסק מחיצה. ובפרט שניכר הדבר שרוצות לזלזל בענין הפסק המחיצה ומתחילות בדבר קל ולבסוף יסלקו גם המחיצה עד שלבסוף ישבו בתערובות ממש, והוא כדרך עצת היצר הרע, שהיום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך כדאיתא בשבת דף ק"ה, ולכן יש ליראי השי"ת למחות מלשנות.

ומה שטוענות הנשים שקשה לפניהן לעלות ומחמת זה רוצות לישב למטה – היא טענה חלושה ואינה אמת, כדחזינן שעד עתה לא עלתה בדעתן שקשה לפניהן העליה, וכדחזינן שבשביל הנאה גופנית הן עולות עוד ביותר מעלות, כל שכן שבשביל כבוד שמים אין בזה קושי מלעלות אלא הוא בשביל לזלזל בהמחיצה ובהרצון לשנות. ובזכות קדושת ביהכ"נ יתברכו מן השמים.

אבל לענין הרב, אם עשה כל מה שביכולתו ולא היה יכול לפעול כלום והנידון הוא אם יעזוב משרתו שהוא פרנסתו – אין לחייבו מאחר שעכ"פ תהיה מחיצה כדין' (אגרות משה או"ח ח"ב מג).

ע"ע אור גדליהו ר"פ אחרי-קדושים.

דף קו

'תני רבי אבהו קמיה דרבי יוחנן: כל המקלקלין פטורין חוץ מחובל ומבעיר. אמר ליה: פוק תני לברא, חובל ומבעיר אינה משנה. ואם תמצוי לומר משנה – חובל בצריך לכלבו מבעיר בצריך לאפרו...'. נראה מפירוש רש"י ורשב"ם שאם צריך את הדם לכלבו אין כאן קלקול שהרי הוא מתקן אצל אחרים, ולכן חייב לדעת רבי יהודה ורבי יוחנן מפני שאינו בכלל 'המקלקלין'. ומשמע מזה שגם דבר שהוא קלקול מצד עצמו, אם הוא מתקן בדבר אחר – אינו פטור משום 'מקלקל'.
ואולם מהתוס' משמע שאין נחשב תיקון אלא אם הוא בגוף המלאכה [ואעפ"כ חובל וצריך לכלבו חייב לרבי יוחנן אליבא דרבי שמעון, בגלל לימוד מיוחד ממילה שאף בתיקון מועט חייב, ודין מיוחד הוא בחובל ומבעיר].

והנה הסתפק הפרי-מגדים במוחק שטר שהיה כתוב בו חוב, שמא חייב משום 'מוחק' מפני שאינו קלקול לגביו אלא תיקון [ובבאור הלכה (שם, ג) הביא כמה ראיות לחיוב]. ונראה שתלוי הדבר במחלוקת רש"י ותוס' הנזכרת, שהרי גם כאן יש תיקון מצד אחר, שאינו בגוף המלאכה.

וכן נראה לפרש בזה הדין המובא ברמ"א (שם) שאסור לשבור עוגה שכתובים עליה כעין אותיות. והדגול-מרבבה תמה הלא אינו צריך את המחיקה וגם הוא מקלקל, וגם היא דרך אכילה ומוחק 'כלאחר יד' הוא, וכיון שאינו מתכוין למחיקה אף על פי שהוא 'פסיק רישיה' הלא יש כאן תלתא דרבנן (וצדד

משום כך להתיר הדבר, ובפרט אם האותיות הן מהעוגה עצמה, וכן הכריע המשנ"ב להקל בדרך אכילה. וכן הובא בשמירת שבת כהלכתה יא, ז-ה. ויש מחמירים – ע' חזו"א סא; שבט הלוי ח"ט עז; 'דעת החזו"א' ח, יד. ומכל מקום אין בכלל האיסור בליעת תרופות שיש עליהן אותיות (חדושים ובאורים). וע"ע בד"ן זה ביוסף דעת פסחים לז; –

אך יש לומר שהרמ"א החמיר כדעת רש"י שאין זה נחשב מקלקל מפני שעושה כן לצורך אכילה, ולא גרע מחובל לצורך דם לכלבו. וגם נראה שאינו 'כלאחר יד' שהרי כך דרך אכילתו. לא נשאר כאן אלא פטור משום 'מלאכה שאינה צריכה לגופה' שהרי אינו צריך את גוף המחיקה, ואם כן הוא 'חדא דרבנן' בלבד ולא נפטר משום פסיק רישיה.

ואולם מדברי הט"ז (שם סק"ב) והמגן-אברהם והגר"א נראה שהם נוקטים כשיטת התוס' שחובל וצריך לכלבו מוגדר כ'מקלקל' (עפ"י שו"ת אור לציון ח"א כה, ג).

א. לכאורה נראה מפרש"י, וכן מתבאר מהרמב"ן בדעתו, שלרבי שמעון הפטור מלאכה שאינה צריכה לגופה, כל תיקון שלצורך אחר ולא לצורך המלאכה עצמה, אינו מוציא מכלל 'מקלקל'. ולפי"ז עדיין אין מובן טעם הרמ"א שכיון שאנו נוקטים משאצל"ג פטור עליה, שוב הוי 'מקלקל'.

אך הנה מצינו שאסרו אף בתלת דרבנן; פס"ר דלא ניחא ליה ומקלקל וכלאחר יד – ע' משנ"ב שלו סקי"ט שהביא ממג"א לאסור הטיית חבית על הקרקע שעושה בכך חריץ. וע' גם שער הציון שט, כ שמשמע ממהרי"ל שפסיק רישיה בדרבנן כגון מוקצה – אסור. וצ"ע.

ב. ציון שגם לדעת רש"י, אם פעולת הקלקול נעשית בחפץ אחד והתיקון נעשה בחפץ אחר – הרי זה 'מקלקל', ולכן השובר את החבית לצורך אכילת גרוגרות נחשב 'מקלקל' (ע' להלן קמו. וברש"י). ורק אם התיקון נעשה בדבר עצמו שמקלקלו או דינו כמתקן, כגון שצריך לדם עצמו שהוא מוציא, או לאכול את העוגה שבה נעשית המחיקה.

ג. עוד בבאור שיטת רש"י בסוגיא, ע' בראשונים בהרחבה ובספר קהלות יעקב כתובות ד.

'ומדאסר רחמנא הבערה גבי בת כהן שמע מינה מבעיר בעלמא חייב'. קשה, הלא יכולים להמית בשנים ושנים שעשאוה פטורים ומשמע שאף איסור בעלמא אין בדבר מהתורה, והלא נראה ודאי שבכל אופן התורה אסרה להמית בשבת, אף לא בשנים. [וביותר, הלא מיתת חנק תמיד נעשית בשנים, זה מושך מכאן וזה מכאן, והרי שיטת רבי שמעון (להלן בע"ב) שאפילו זה אינו יכול וזה אינו יכול פטורים, א"כ היו יכולים להמית בחנק בשבת].

ונראה שכל מקום שעושים מצוה, אף בשנים שעשאוה מתקיימת המצוה, כגון שנים שאחזו בסכין ושחטו הקרבן או קצרו העומר וכד', וכיון שכן, אם עשו כן בשבת יש על מעשיהם שם 'מלאכה' וחייבים, שהרי פעולה זו חשובה לקיום המצוה (עפ"י באר יצחק או"ח יד, ה).

(ע"ב) 'אין צדין דגים מן הביבין ביום טוב ואין נותנין לפניהם מזונות'. לפרש"י (וכן מבואר בירושלמי), הטעם הוא מפני שאינם מזומנים לאדם, ואין עושים תקנה לדבר שאינו מן המוכן (כן פירש הרמב"ן, ובוה יישב קושית התוס' שבע"ח המזומנים ברשותו של אדם, אעפ"י שהם מוקצים – מותר לזונם). והתוס' מפרשים מפני שאסרו לזון כל דבר המחוסר צידה מדאורייתא [שמא יבוא לצודו. רמב"ן]. ויש מפרשים הטעם, מפני שמצויים להם מזונות (עתוס' שהקשו על כך. והרמב"ן נקט טעם זה לדעת רב יוסף).

'הכא בצפור דרור עסקינן'. פירוש, המשנה שנחלקו רבי יהודה וחכמים, וכן הברייתא האוסרת לצוד עוף מן הביבר ביום טוב. ומשמע מכאן (ומעוד מקומות) כמו שהורה רבנו תם שצפור דרור מותרת באכילה (עפ"י שו"ת מהר"ם מרוטנבורג – הפוס ברלין פא). ואולם הוכיחו הפוסקים מכמה מקומות שישנן צפורי

דרור טמאות (ע"ע בשו"ת מהרי"ק קנח). וכבר כתב הפרי-חדש (הלכות יום טוב תצו סק"ט) ש'צפור דרור' אינו שם מין, והיא כוללת טמאים וטהורים.
ע"ע: ט"ו ונקודות הכסף יו"ד סוס"י פב. וע' במובא בחולין סב.

'חיה אחיה נמי לא קשיא, הא בביבר קטן הא בביבר גדול...'. בקטן אמרו חכמים שהצד צבי לתוכו חייב, אבל בגדול אינו נחשב כניצוד ובוה אסרו בכרייתא לצוד מהביברין. ורבי יהודה חולק וסובר שאפילו בביבר קטן אינו נחשב כניצוד. וצריך לחלק בין ביבר קטן ובין בית שמודה בו רבי יהודה; יש לומר כיון שאין הביבר מקורה הרי הוא מטפס ומדלג. אי נמי אפילו ביבר קטן, גדול הוא הרבה מבית וצריך השתדלות לצודו, אף על פי שמגיעו בחד שחיא כדלהלן (חדושים ובאורים ביצה כד).

'כל היכא דרהיט אבתרה ומטי לה בחד שחיא' – במרוצה אחת, ללא שיצטרך לפוּש בינתים. שחיה מלשון עיכוב (כמו 'שהיה'). [והיינו עיכוב חד פעמי ולא יותר] (עפ"י ר"ח ר"ן ועוד). והרי"ד בפסקיו מפרש שחיה כפשוטו – בפעם אחת שהוא שוחה עליו תופשו.

'הצד חגבין... אם היו מקלחות ובאות פטור'. יש לשמוע מכאן שכל בעלי חיים שבקל ניתן לתפסם, אין זה נחשב 'צד'. וכן מבואר בתורי"ד (חגיגה יא) שכתב שלא יתכן שה'חומט' האמור בתורה הוא החלזון שבתוך השבלול, שא"כ אין שייך בו צידה שהרי ניצוד ועומד מפני שאינו זו ממקומו כי אם מעט. ומסתבר שרק בחולה וכד' שבדרך כלל יש באותו בע"ח צידה, אסור לקחתו מדרבנן, אבל בבע"ח שאין שייכת בו צידה כלל, כגון נמלה שאפשר לקחתה בנקל – מותר [אם לא משום איסור מוקצה]. וזוה נראה שה'צב' האמור בתורה אינו הצב שלנו שהרי זה הולך לאט מאד ואין בו צידה (עפ"י הגרשו"א, מובא בשמירת שבת כהלכתה פכ"ו הערה קמה וב'תיקונים ומילואים').

'צבי שנכנס לבית ונעל אחד בפניו חייב'. 'נעל' – לאו דוקא במנעול אלא שהגיף את הדלת, כיון שאין הצבי יכול לברוח – חייב (פרי מגדים שטו, ה).
וכן מתפרשת לשון זו להלן קכ: 'נר שאחורי הדלת – פותח ונועל כדרכו' כלומר מגיף.

'ישב הראשון על הפתח ומילאהו, ובא השני וישב בצידו, אף על פי שעמד הראשון והלך לו – הראשון חייב והשני פטור. הא למה זה דומה – לנועל את ביתו לשומרו ונמצא צבי שמור בתוכו'. הרשב"א כתב על פי הירושלמי שאף לכתחילה מותר לנועל את ביתו לשומרו, הגם שיודע שיש בתוכו צבי שיצוד על ידי כך. ואפילו אם מתכוין גם לכך, כיון שנועל כדי לשמור את הבית – מותר. ואולם הר"ן חולק וסובר שאם יודע שיש שם צבי – אין התר לנועל, ואפילו אינו מתכוין לצידה הלא מודה רבי שמעון ב'פסיק רישיה ולא ימות' שאסור. וכאן מדובר שכבר נעל את ביתו ללא שידע על הצבי, ואחר כך נמצא צבי בתוכו – אינו חייב לפתוח הבית, מפני שהוא כבר שמור. ואף מותר לו לנועל את הבית כאשר הדלת סגורה, ואף על פי שמוסיף בכך שמירה שעכשיו אין אדם יכול לפתחו (וכן פירש הרמב"ן). ומזה הביאו דוגמא לאדם שישב בצד הראשון והלך לו הראשון, שאינו חייב לילך מהפתח – לפי שהצבי כבר שמור אין כל איסור להשאיר את הבית סגור, ואף לא להוסיף לו שמירה.
א. כן הסכים המגיד-משנה (י, כג) כהר"ן. וכן היא הסכמת הפוסקים. ואולם באופן שאינו נחשב כניצוד מדאורייתא, כגון ציפור דרור שנכנסה לבית – מותר לסגור את הבית מפני הצינה אם אין כוונתו כלל לצודה, שיש להקל בזה בפס"ד דרבנן (עפ"י משנ"ב שטו סק"ה מחיי אדם).

ב. בסברת הרשב"א, ע"ע בשלטי הגבורים; שו"ת עונג יום טוב כב; אבן האול שבת א,ה; חלקת יואב או"ח יא; דובב מישרים ח"ב ל; חדושי הגרז"ר בנגיס ח"ב יד,ה; רב פעלים ח"א או"ח כג; שבט הלוי ח"ג ה; ח"ו צד; ח"ט צ. בשער הציון (שטו,לג) צדד שמא גם להרשב"א אין התר אלא כשעיקר כוונתו היתה לשמירת הבית, אך לא כשכוונתו לשמירת הבית והצבי במדה שוה. ואולם במנחת שלמה (ח"ב ט,ג) כתב שמלשון הרשב"א משמע קצת שאפילו שמירת הבית והצבי שוים אצלו, גם מותר. אלא שטעם הדבר צ"ע.

יש מן האחרונים שכתבו שדברי הרשב"א אמורים רק במלאכת צידה – ע' מרכבת המשנה שבת י. ג. בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סט) כתב שאדם המהלך כדרכו ברחוב, ועל ידי הליכתו נדלקות נורות בכניסות הבתים, המופעלות על ידי עין אלקטרונית וכיו"ב – אין בזה חשש איסור מן הדין, לפי שאין כאן צורת 'מלאכה', וכשם שהרשב"א סובר שסגירת דלת הבית כדי לשומרו אינה נידונית כמלאכת צידה, כך הדין במהלך לפי תומו ובגרמתו נדלק האור ללא שום פעולה נוספת מצדו, וגם אין לו שום צורך בתוצאה, אין זו צורת 'מלאכה'. ואף החולקים על הרשב"א נראה שיודו בזה. וע' בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"א סוס"י קעג.

'אף על פי שעמד הראשון והלך לו – הראשון חייב והשני פטור...' כתב התוס' – יום טוב: התר זה אינו שייך אלא כאשר הראשון נכנס אל הבית פנימה וכדומה, בענין שלא היה רגע אחד שהפתח היה פתוח, הלכך אין כאן מעשה צידה מחודש אצל השני, אבל אם הראשון היה לפניו מן השני ויצא הראשון החוצה באופן שהוצרך השני לזוז מן הפתח כדי לאפשר לו לצאת, נמצא שהיה הפתח פתוח זמן מה – שוב אסור לשני לסתום את הפתח.

והמגן-אברהם (שטו סק"א) תמה על כך, 'אטו מי שיש לו תרנגולת בתוך ביתו ונפתחה הפתח יהא אסור לסותמו?! אלא על כרחך כיון שהוא ניצוד כבר שרי, הכי נמי כאן'. והאריך שם בפירוש דברי הראשונים.

והמשנה-ברורה (שם) הכריע לאסור כהתוס' יום טוב ועוד הרבה מהאחרונים. והביא שהאליה-רבה כתב שכן מפורש בתוספתא. ולפי זה הבא להאכיל בעלי חיים הנמצאים בכלובם, יזהר שלא לפתוח דלת הכלוב לגמרי באופן שיכולים לברוח, כי אז יהא אסור לסגרו. ואולם כל זה בצידה דאורייתא, בדומה לצבי בבית, אבל בכגון ביבר גדול, שאינו מגיעו בשחייה אחת, לא גזרו על פתיחת הדלת וסגירתה מאחר שהוא כבר ניצוד (עפ"י באור הלכה שם ד"ה והלך, מהפמ"ג).

ובספר מנוחה נכונה (פ"ג) בשם החזו"א, כשפותחים דלת הלול או הרפת, יש למלאת בגוף את חלל הפתח, שאל"כ יהא אסור אח"כ לסגרה. ויש להעיר שבבע"ח מבויתים כגון תרנגולות ופרות אין צידה דאורייתא כשהם ברשותו (שטו, יב), ומשמע לכאורה שנקט להחמיר אף בצידה דרבנן ואפילו בדיעבד, ודלא כהמשנ"ב. וצ"ע.

*

'... ולולא מסתפינא היה נראה לי על פי מה שכתבו תוס' שלחי מגילה (לב). על 'השונה בלא זימרא', וכמו כן אמרינן (ביצה כד). 'גמרא גמור זמורתא תהא' – שהיו להן זמירות מיוחדות לכל משנה ומשנה. ולפע"ד היה זה כדי לחזק המשנה בכח הזכרון, מדהיו שונין המשניות על פה אפילו בימי רבי (כרש"י בבא מציעא לג). ועל ידי הניגון נזכר היטב לישנא דמתניתין, באשר שהיה הזמר מסודר לפי המלות והבבות שבמשנה. ולכן כמה פעמים בחר התנא גם כן במלה זאת ולפעמים באחר, הכל כפי הנאות לקול השיר המיוחד להמשנה. ומהאי טעמא לפעמים נשנה בבא שנראית יתירה במשנה זו ואין צריך לומר זו, אבל היה כדי לשקול בבות המשנה כפי הבבות שבפרקי השיר...' (מתוך תפארת ישראל על המשניות, ערכין ד).

ע"ע בתוס' מגילה לב; ספר פרי צדיק ויקרא ו ו"ה לט"ו באב ה. וע"ע בפרי צדיק פר' אחרי (ג) שתורה שבעל פה מועילה לזמר עריצים, שהיא רב חכמה' המתקנת רב כעס'. וזהו גמרא גמור-אף דלאידעמאיקאמר, זמורת אתהא-מועילה כריתולזמר כלהחוחים סובבים אתה שושנה העליונה.

דף קז

'המפיס מורסא בשבת; אם לעשות לה פה - חייב. אם להוציא ממנה לחה - פטור'. רוב הראשונים פרשו שהחוב הוא משום 'בונה'. ואף על פי שאמרו (קמו.) כל פתח שאינו עשוי להכניס ולהוציא אינו פתח - תירץ רבנו תם שגם פתח זה עשוי להכניס אויר ולהוציא ליחה (תוס' ג. ד"ה ומפיס). והרמב"ם (י, יז) כתב שחובו משום מלאכת 'מכה בפטיש'. רש"י כאן הביא את שתי האפשרויות. ובמנחת חינוך (מוסך השבת 'מכה בפטיש' ב) כתב לדינא שחייב שתיים, משום 'בונה' ומשום 'מכה בפטיש'. והולך כן לשיטתו בכמה מקומות, ואין הדבר מוסכם (ע"ע לעיל קב:).

ההתר להוצאת ליחה או להוציא קוץ הוא משום צער, אבל בלאו הכי אסור שהרי עושה פתח. [ומלאכה שאינה צריכה לגופה היא, ולכך פטור (כדלהלן בע"ב). ואולם הרמב"ם פסק משאל"ג חייב ואף על פי כן הביא התר דמפיס מורסא, וכבר בארו אחרונים דבריו בכמה פנים. וע' חדושי הגר"ח הל' שבת י; משנת ר' אהרן ה, יט; קהלות יעקב ב; אבי עזרי שבת י, יז].

ולכאורה יש לאסור להזריק זריקה בשבת אם לא במקום סכנה, שהרי הוא עושה פתח בגוף. אך יש מקום לומר שאין זה פתח כלל משום שהוא נסתם מיד, וגם אינו דומה למפיס מורסא שהוא רוצה בפתח ליציאת הליחה ואינו רוצה שייסתם מיד, משא"כ בהזרקה זריקה אינו חפץ בפתח, ונוח לו יותר שייסתם לאלתר.

וכל זה כמובן כאשר אין לחוש לאיסורים אחרים הכרוכים בהכנת הזריקה, או לאיסור 'חובל', וכגון שמזריק לשריר בענין שאין הכרח ליציאת דם. ועדיין צריך עיון בדבר. 'ודרכנו להחמיר אם לא במקום ספק סכנה. מכל מקום צורך גדול יש לצדד להתיר' (עפ"י שבט הלוי ח"א סא, א ו"ח עט, א. וע"ש בה"ג צג, א - התר ניקוב כדורים למניעת התקפת אסטמא).

ובספר שמירת שבת כהלכתה (לב, נז-סב; לג, ז; לה, מ) פסק להתיר להזריק לשריר או לשיכבה התת-עורית, לחולה שאין בו סכנה. מה שאין כן זריקה לוריד שיש בה חשש איסור תורה משום הוצאת הדם, ואין להתירה אלא בחולה שיש בו סכנה או למניעת סכנה, כגון זריקת חיסון כאשר יש חשש שיחלה ויסתכן. [ואדם שנפצע וזקוק לזריקת חיסון אנטי-טטנוס, אם קרוב למוצאי שבת - ימתין, אבל אם לפי דעת הרופא אין לחכות עד מוצאי היום, אסור להשהות ההזרקה גם אם צריך לנסוע כדי לקבלה (וראה שם פרטים נוספים אודות החיטוי והכנת הכלים, ועוד)].

וכן בשו"ת אור לציון (ח"ב לו, כ) התיר להזריק זריקות לשריר או לשכבה התת-עורית. ואפילו לתוך הוריד מצדד להתיר. וכתב (שם סעיף יט) שאין התר להכניס את המחט למזרק עבור חולה שאין בו סכנה, משום 'תיקון כלי'. ודעת הגרשו"א להקל בדבר במקום הצורך (ע' מנחת שלמה ח"ב יג, א; שמירת שבת כהלכתה לג, ט ובהערה, ובתיקונים ומילואים לפרק לה הערה סג).

'כופין קערה על הנר בשביל שלא תאחוז בקורה'. בשלשה מקומות שמוזכרת הלכה זו (כאן ולעיל מג